

שיעורי ליל שבת

שיעור מודינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 134 – תשע"ט

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

כיצד יתכן שהשוכח יעלה ויבוא במעריב של ראש חודש צריך לחזור?

יפה עשה, הורה שר התורה

שמעתי אודות אחד מבעלי הגמח"ם הגדולים שבא"י שישנו יהודי עסקן חשוב שלוה מהגמ"ח באופן קבוע אך תמיד אינו פורע את חובו בזמן, וכשאמר לו בעל הגמ"ח שכך לא ניתן להמשיך, השיב לו שהפעם אם הוא לא יחזיר את חובו בזמן, שיפסיק להלוות לו יותר.

אלא שבהגיע מועד הפירעון נזדמן לויכוח באוטובוס בין הנהג היהודי חרדי שהסתיים במעצרו של היהודי החרדי שלטענת הנהג היכה אותו ולצורך שחרורו דרשה המשטרה ערבות של עשרים אלף ₪ כסכום המדויק שהיה בכיסו עבור הגמ"ח, ומיד הוציא את סכום הכסף המיועד לפרעון הגמ"ח ושחרר בו את היהודי, ומחמת כך לא פרע את החוב באותו היום.

וכשסיפר זאת בעל הגמ"ח לרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לו 'יפה עשה', וכשתמה על הדברים שהרי בראש ובראשונה עליו לפרוע את חובו השיב לו הגר"ח שליט"א שאם הוא לא היה נותן את הכסף אתה היית צריך לתת אותו, והיינו שהוא מחויב יותר מכל העולם כיון שהכסף שלו נקלע לאותו מקום כאשר הוא הגיע עם אותו עסקן לבית המעצר.

בשו"ע (תכ"ב ס"א) מבואר שאם לא אמר יעלה ויבוא בראש חודש בשחרית ומנחה חוזר, ובערבית בין כשר"ח הוא יום אחד ובין כשהוא שני ימים אינו חוזר משום שאין מקדשין את החודש בלילה, ובמ"ב (ס"ק ג') מבואר שאפי' בליל שני של ראש חודש שייך טעם זה שהלא היום השני הוא רק משום ספיקא דאילו היום הראשון היה קודש השני הוא יום חול, ולכך אי"צ לחזור.

והנה הדין הוא דאם ראש חודש הוא שני ימים, ולא אמר יעלה ויבוא במנחה ביום הראשון כתב המג"א (והביאו המ"ב ס"ק ל"ד ובשעה"צ שם סקכ"ד) שמתפלל ערבית שתים ואומר בהם 'יעלה ויבוא', והסכימו עמו האחרונים (הצל"ח המחצית השקל והחיי אדם), וזהו שלא כדעת הבנין אריאל שס"ל דכיון דהוי ספיקא דיומא א"כ לא שייך בו השלמה שהרי אם ר"ח הוא ביום הראשון עתה הוא חול ואם הוא ביום השני אין לו מה להשלים.

והגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל בספרו בר אלמוגים (סי' ע"ד עמ' שפ"ה) מחדש על דברי המ"ב דבאופן הנ"ל כששכח יעלה ויבוא במנחה שצריך להשלים ולהתפלל מעריב פעמיים, אם שכח במעריב השניה יעלה ויבוא צריך לחזור ולהתפלל פעם שלישית שהרי כל חיוב ההשלמה שלו הוא משום היעלה ויבוא וכיון שלא תיקן עליו לשוב ולתקן, וא"כ נמצא דבר פלא שמי שכח יעלה ויבוא באופן זה במעריב של ראש חודש צריך לחזור ולהתפלל.

ואולם לפי"ז נמצא דגם אם לא התפלל מנחה בר"ח כלל ומתפלל פעמיים מעריב לתשלומין, אם בתפילת התשלומין ישכח יעלה ויבוא עליו לחזור ולהתפלל פעם שלישית שהרי לא יתכן שמי שלא התפלל כלל עדיף ממי שהתפלל ושכח יעלה ויבוא, וא"כ צ"ע גדול מדברי המ"ב (שם ס"ק כ"ו) שכתב בשם הפרי חדש "אם טעה ולא התפלל מנחה בראש חודש, וראש חודש הוא שני ימים

ומתפלל ערבית שתים והשניה הוא לתשלומין של מנחה אפילו לא הזכיר בה ראש חודש אין צריך לחזור כיון דאפילו בעיקר התפילה דערבית אין צריך לחזור בשביל יעלה ויבוא קל וחומר מה שהוא עכשיו לתשלומין" עכ"ד.

ומבואר בדברי המ"ב שאם לא התפלל מנחה כלל ושכח יעלה ויבוא אף בתפילת התשלומין אי"צ לחזור ולהתפלל פעם שלישית, וא"כ כיצד יתכן לומר שאם לא התפלל מנחה כלל אי"צ לחזור ולהתפלל פעם שלישית, ואם התפלל ושכח עליו לחזור ולהתפלל כדברי הבר אלמוגים, 'נציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא'.

ושאל כן הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל את מרן הגאון רבי דוב לנדו שליט"א והסכים עמו בדין זה שאם שכח יעלה ויבוא במנחה ושכח אף בתפילת התשלומין עליו לחזור ולהתפלל פעם שלישית, ועל התמיהה מדברי המ"ב אמר דיש לחלק בין הדברים, כיון שיסודה של תפילת התשלומין הוא חיוב תיקון, וממילא כששכח את התפילה לגמרי נתחייב לתקן את גוף התפילה וזה תיקן בתפילת התשלומין, אבל כששכח רק את היעלה ויבוא חיוב התיקון הוא על היעלה ויבוא וכשהשלים ללא היעלה ויבוא לא עשה מאומה (עי"ש בהשלמות לבר אלמוגים).

והנה ידועה המחלוקת בין חכמי פרובינצ"ה לתוספות בשם ר"י האם כשחיסר בהזכרה יש לו רק חיסרון בהזכרה או שחסר לו בתפילה כולה, וכפי שמביא המ"ב (סי' ק"ח ס"ק ל"ב) לגבי השוכח הזכרת שבת במנחה של שבת 'דיש בזה מחלוקת, התוספות בשם ר"י סבירא להו דאין צריך לחזור בשביל זה דהא כבר התפלל שמונה עשרה רק ששכח של שבת וכשישלים ויתפלל שמונה עשרה ולא יזכיר של שבת מה ירויח בזה התשלומין.

וחכמי פרובינצ"ה סבירא להו דמה שהתפלל שמונה עשרה בלא שבת הוי כאילו לא התפלל כלל כיון שעשה שלא כדיון, ועל כן הכריעו הפוסקים שיחזור להתפלל ויתנה בתורת נדבה משום שיטת ר"י, וה"ה כשר"ח יום אחד ולא הזכיר 'יעלה ויבוא' במנחה מתפלל ערבית שתיים ומתנה בנדבה לשיטת ר"י (וכמבואר ברמ"א שם סי"א).

אלא דלפי פסק הגר"א גנחובסקי זצ"ל נמצא דכאשר חוזר ומתפלל מעריב בפעם השלישית עליו להתנות בנדבה דוקא לפי שיטת חכמי פרובינצ"ה, שהרי לשיטת חכמי פרובינצ"ה כשחיסר יעלה ויבוא במנחה היה חסר לו בגוף התפילה, והרי זה כמי שלא התפלל מנחה כלל שפסק המ"ב שאם שכח 'יעלה ויבוא' בתפילת ההשלמה אינו חוזר ומתפלל פעם שלישית.

אבל לפי שיטת ר"י כיון שחסר לו רק בהזכרה עליו לחזור ולהתפלל פעם שלישית מעיקר הדין כיון שבהשלמתו הראשונה לא תיקן כלל, ונמצא שבכה"ג זה להפך מדברי השו"ע הנ"ל שצריך להתנות בנדבה לפי שיטת ר"י, דבכה"ג צריך להתנות בנדבה דוקא לשיטת חכמי פרובינצ"ה.

אולם עיקר פסק הגר"א גנחובסקי זצ"ל נסתר מדברי הבאר היטב (בס"ק י"ז) שכתב הרמ"א שם "והוא הדין אם לא הזכיר יעלה ויבוא במנחה של ראש חודש" (שעליו להתפלל מעריב ולהתנות בנדבה), וכתב ע"ז הבאר היטב וז"ל "ואם בלילה הוא ג"כ ראש חודש לכו"ע יתפלל דהא ירויח שיאמר יעלה ויבוא", והוסיף "ונ"ל פשוט דאם שכח יעלה ויבוא ג"כ בלילה בתפילת התשלומין שא"צ לחזור דאין מקדשין החודש בלילה ואע"פ שהיא לתשלום תפילת מנחה", ומבואר בדבריו להדיא שאף באופן שהתפלל מנחה ושכח יעלה ויבוא אי"צ לחזור ולהתפלל פעם שלישית אם שכח גם בתפילת התשלומין, ודלא כדברי הגר"א גנחובסקי והגר"ד לנדו.

אלא דבאמת יש להבין את טעמו אמאי אי"צ לשוב ולהתפלל כששכח לומר יעלה ויבוא בתפילת התשלומין הרי בתפילתו לא תיקן כלל את ההזכרה שחסרה לו.

ונראה לומר בזה דאף לשיטת ר"י אמנם החיסרון הוא רק בהזכרה, אך לאחר שכבר ניתן להשלים את ההזכרה בתפילת התשלומין (למעט מקומות שלא ניתן להשלים בהם כהזכרת שבת במוצ"ש) כיון שלא ניתן לומר את ההזכרה ללא תפילה קבעו שחסר לו בעיקר התפילה, ולכך כשהשלים והתפלל הרי זה כמי שלא התפלל מנחה כלל שא"צ לחזור ולהתפלל אף ששכח יעלה ויבוא בתפילת התשלומין. (נכתב ע"י אחד השומעים)